

ІСТОТНІ УМОВИ ДОГОВОРІВ У СФЕРІ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ

Богдан Падучак,
*науковий співробітник НДІ інтелектуальної
власності АПрН України*

Вступ

Останніми роками в Україні відбувається формування законодавчої бази щодо трансферу технологій. Як свідчить світовий досвід, злагоджена система трансферу технологій сприяє стрімкому впровадженню інновацій та випуску на ринок конкурентоздатної продукції. Невід'ємною складовою частиною, що забезпечує функціонування елементів системи трансферу технологій, є укладення правочинів, котрі є одним з найбільш поширених юридичних фактів, з якими закон пов'язує виникнення, зміну та припинення цивільних прав і обов'язків. Передумовою ж укладення договорів є наявність домовленості між сторонами щодо усіх істотних умов.

Цими обставинами зумовлюється доцільність дослідження істотних умов договорів у сфері трансферу технологій. Необхідність дослідження також пов'язана з прийняттям спеціального закону, що регулює діяльність, пов'язану з трансфером технологій в цілому, та істотні умови договорів у зазначеній галузі зокрема.

Теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних вчених та зарубіжних науковців: Брагінського М. І., Витрянського В. В.,

Йоффе О. С., Луця В. В., Майя С. К., Мейера Д. І., Новицького І. Б., Орлюк О. П., Суханова Є. О., Шевченко Я. М., Шемшученка Ю. С.

Метою даної статті є дослідження істотних умов цивільно-правових договорів в цілому та виявлення їх особливостей в контексті договорів у сфері трансферу технологій.

Результати досліджень

1. Умови договору є способом фіксації взаємних прав і обов'язків. У зв'язку з цим, коли йдеться про зміст договору, маються на увазі права та обов'язки контрагентів цих правовідносин. Відповідно до ст. 628 ЦК України зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства. У цивільному законодавстві під змістом договору розуміють умови (пункти), узгоджені сторонами при укладенні договору.

Умови договору мають різне юридичне значення. Так, Д. І. Мейер зазначав, що основна різниця між умовами договору полягає в тому, що одні з них стосуються сутності договору, а інші — ні. Значення такої класифікації умов договору автор бачив у правових наслідках їх недійсності. Так, умови, що сто-

суються сутності договору, будучи недійсними, руйнують договір, тоді як умови, що не стосуються сутності договору, у разі їх недійсності тільки самі не мають значення, але не є наслідком недійсності договору в цілому [1, с. 163]

Умови договору прийнято об'єднувати в певні групи. Найбільш широке розповсюдження отримали три групи умов: істотні, звичайні і випадкові [2, с. 407; 3, с. 30-31; 4, с. 163-165; 5, с. 11-12]. Із них законодавець використовує першу групу і, відповідно, розкриває лише її зміст, тобто істотні умови. Звичайні та випадкові умови договору розглядаються лише в цивільно-правовій доктрині.

Ознака, що об'єднує істотні умови в одну групу, не викликає особливих спорів. Йдеться про умови, які формують договори в цілому та їх окремі види зокрема. Виходячи з цього, істотними, за загальним правилом, є умови, які необхідні і достатні для того, щоб договір вважався укладеним і цим самим здатним породжувати права й обов'язки для його сторін [6].

На відміну від істотних, виділення умов звичайних і випадкових дається лише в науковій літературі. Виключно доктринальний характер такого поділу став однією із причин відсутності єдності в уявленні про те, в чому полягають класифікаційні ознаки звичайних і, відповідно, випадкових умов та які саме наслідки із цього слідує.

Узагальнюючи практику того, що прийнято було називати «буржуазною юриспруденцією», С. К. Май підкреслював, що до звичайних умов належать ті, які витікають із диспозитивних норм закону і звичаїв. Такі норми можуть і не знайти

жодного вираження в самому договорі та, незважаючи на це, повинні застосовуватися до відносин, які ним породжуються. На відміну від останніх, випадковими визнаються договірні умови, які, не будучи основними, необхідними взагалі для всіх договорів певного виду, містять погоджені сторонами положення, які інколи не співпадають з диспозитивними нормами закону або звичаями [7].

У літературі при висвітленні питань, пов'язаних зі змістом договорів, як правило, йдеться про істотні умови, які безпосередньо впливають зі змісту ст. 638 ЦК України. Зважаючи на цю обставину, особливих розходжень з цього питання не виникає.

Інша справа — умови, які не належать до істотних, тобто звичайні та випадкові. У зв'язку з цим великий інтерес для нас мають думки, що висвітлені в роботах О. С. Йоффе й І. Б. Новицького, які в цілому схожі між собою.

Так, О. С. Йоффе дійшов висновку, що звичайними є умови, наявність або відсутність яких на факт укладення договору жодним чином не впливає. «Більше того, практично немає необхідності включати звичайні умови в договір, адже вони сформульовані в законі або інших нормативних актах і, оскільки контрагенти погодилися укласти цей вид договорів, вони тим самим виражають згоду підпорядковуватись тим умовам, які згідно із законом поширюються на договірні відносини відповідного виду або на всі договори взагалі». Як *випадкові* повинні розглядатися умови, які також «не мають значення для укладення договору. Але якщо звичайні умови передбачаються законом і тому наби-

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

рають чинності в силу одного лише факту укладення договору, то випадкові умови можуть виникнути і набути юридичної дії тільки в тому випадку, коли вони будуть включені в сам договір» [8].

Із наведених прикладів видно, що суть істотних умов О. С. Йоффе вбачає в їх співпаданні з диспозицією диспозитивної норми, в той час як випадковими є умови, які, будучи тотожними своєю дією з однією із диспозитивних норм, разом із тим містять відмінний від її диспозиції варіант.

І. Б. Новицький виділив, крім істотних, перш за все такі пункти, які зазвичай зустрічаються в певних договорах, внаслідок чого ці пункти передбачаються диспозитивними нормами (звичайними умовами договору). Як наслідок, якщо сторони взагалі не передбачили подібних питань, вважається, що вони мали на увазі звичайний спосіб їх вирішення, який виражений в диспозитивній нормі. Якщо сторони виявили бажання надати своєму договору в цій частині іншого значення, їм надається можливість зазначити в договорі відповідне положення, і тоді диспозитивна норма не застосовується. Таким чином, йдеться про звичайні умови. Поряд з цими умовами І. Б. Новицький виділяє також «випадкові пункти, тобто такі, що не є ані необхідними, ані звичайними частинами договору і включаються в його зміст лише за бажанням сторони (наприклад, умови в технічному значенні слова)» [9].

Отже, наведені думки про питання *звичайних* умов співпадають: обидва автора відносять до них умови, які закріплені в диспозитивній нормі. Що ж стосується умов *випадкових*, один із авторів включає

до цієї категорії лише ті, які відступають від диспозитивних норм (О. С. Йоффе), а інший (І. Б. Новицький) — будь-які, крім істотних і звичайних.

Узагальнюючи різні точки зору, можна зазначити, що звичайними є ті умови, які ґрунтуються на диспозитивних нормах закону або звичаях. Їх включення в текст договору не є обов'язковим, їх наявність чи відсутність не впливає на факт укладення договору, вони не потребують окремого погодження, однак вони стають обов'язковими для сторін на підставі самого факту укладення договору. Такими умовами можуть бути, наприклад, умови про відшкодування завданої шкоди, порядок розгляду спорів — за відсутності таких домовленостей у договорі ці питання будуть вирішуватися відповідно до загальних норм права [10].

Випадковими вважаються ті умови договору, які хоч і не мають значення для його укладення, але набувають юридичного значення лише в разі їх включення в самий договір (на противагу звичайним умовам, які стають обов'язковими на підставі самого факту укладення договору). Як випадкові розглядають умови, які, зокрема, або взагалі не врегульовані законодавством, або певним чином виходять за межу нормативно встановлених диспозитивних норм, але щодо яких існує домовленість сторін договору.

2. Правова регламентація питань, що пов'язані зі складом і навіть поняттям істотних умов, у цивільних кодексах України не повністю співпадала. Так, у Цивільному кодексі УРСР 1922 р. було зазначено, що істотними у будь-якому разі визнаються предмет договору, ціна, строк, а також усі пункти, відносно

яких, за попередньою заявою однієї зі сторін, повинна бути досягнута згода.

Цивільний кодекс УРСР 1963 р. (ст. 153) визначав істотними ті умови договору, які визнані такими за законом або необхідні для договорів даного виду, а також всі ті умови, щодо яких за заявою однієї з сторін повинна бути досягнута згода. Позиція Цивільного кодексу УРСР 1922 р., який виділив три безумовно визнані істотні умови — предмет, ціна, строк, викликала свого часу серйозні сумніви в літературі. Так, І. Б. Новицький писав: «Цей перелік істотних в силу закону пунктів договору не має такого значення, через що всі ці пункти (предмет, ціна та строк) неодмінно повинні бути в кожному договорі» [9].

О. С. Йоффе ще раніше висловив аналогічний сумнів відносно того, що ціна і строк, зазначені як істотні умови, дійсно є такими для всіх договорів [8].

Стаття 153 Цивільного кодексу УРСР 1963 р. не виділяла істотні умови конкретно, обмежившись зазначенням ознак, за наявності яких умова визнавалась істотною. Що стосується строку, то питання про визнання його істотною умовою відпало ще тоді. Пояснюється це природою даної умови. Правило, згідно з яким за відсутності істотної умови договір визнається неукладеним, передбачає, що відповідна умова не може бути змінена ні імперативною, ні диспозитивною нормою законодавства, ні шляхом тлумачення самого договору. Зокрема, йдучи від протилежного, якщо диспозитивна норма закону перекидає всі можливі шляхи вирішення відповідного питання, його погодження сторонами не повинно розглядатися як без-

заперечна вимога для визнання договору укладеним. Саме так сталося з умовою про строк в Цивільному кодексі УРСР 1963 р. У ньому містилася стаття з назвою «невизначеність строку виконання зобов'язань», що встановлювала, якою повинна бути умова про строк, якщо сторони самі не узгодили іншого.

Чинний Цивільний кодекс України пішов далі цим шляхом. Перш за все він змінив, по суті, норму, яка присвячена умові про строк. Відповідно до ч. 2 ст. 529 ЦК України у випадках, якщо строк (термін) виконання боржником обов'язку не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги, кредитор має право вимагати його виконання у будь-який час.

Аналогічним чином, але вперше, чинний ЦК України вчинив з умовою про ціну. Частиною 4 статті 632 ЦК України встановлено, що у випадках, коли в оплатному договорі ціна не встановлена і не може бути визначена, виходячи з його умов, вона визначається, виходячи зі звичайних цін, що склалися на аналогічні товари, роботи або послуги на момент укладення договору. Отже, з точки зору цивільного законодавства, не повинна вважатися істотною умова не тільки про строк, але й про ціну.

Разом із суб'єктивним критерієм (істотними визнаються всі ті умови, щодо яких за заявою однієї із сторін має бути досягнуто згоди) ЦК України використовує ще три ознаки, кожна з яких є достатньою для того, щоб вважати відповідну умову істотною (ч. 1 ст. 638 ЦК України).

Так, *істотними умовами договору* чинний Цивільний кодекс України визнає:

- 1) умови про предмет договору;

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

- 2) умови, що визначені законом як істотні;
- 3) умови, що є необхідними для договорів даного виду;
- 4) усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди.

Одна із істотних умов — предмет договору — прямо визначена нормою, оскільки з договору має бути зрозуміла суть домовленостей сторін (зокрема вид і кількість товару, характер робіт і послуг тощо).

Законодавчими актами щодо окремих видів договорів визначаються їх істотні умови. Наприклад, законами визначаються істотні умови договорів оренди державного і комунального майна, лізингу, концесійних договорів, договорів про розподіл продукції, зовнішньоекономічних контрактів тощо.

Істотними умовами, які хоча і не вказані в законі, але є необхідними для договорів даного виду, є ціна в оплатних договорах, строк — в договорах майнового найму тощо. Судова практика визнає істотною умовою для договорів підяду наявність кошторису на проведення робіт [11]. Виділення цієї групи істотних умов набуває особливого значення, коли мова йде про непоіменовані договори, тобто про такі, які явно відрізняються відсутністю для них спеціального законодавчого регулювання, а значить, і встановлення переліку обов'язкових умов, що відображають специфіку цього виду договорів.

Істотними закон визначає також ті умови, на включення яких до договору наполягає сторона правочину. Це можуть бути будь-які умови (як врегульовані законодавством, так і неврегульовані), наприклад умови щодо забезпечення виконання зобов'язань, порядку виконання та

прийняття виконання за договором тощо.

Таким чином, зазначення істотних (обов'язкових) умов у будь-якій главі розділу третього Цивільного кодексу України або в спеціальних законах, які регулюють відповідний вид договорів, вбачається можливим, але не є обов'язковим.

Зазначені вище положення дозволяють зробити висновок, що стосовно договірних моделей, не передбачених ЦК України або іншими законами, істотними повинні визнаватися тільки предмет, умови, що є необхідними для договорів даного виду, а також всі ті, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнута згода. І лише стосовно виділених у Кодексі (іншому законі) договорів повною мірою діє стаття 638 ЦК України з її чотирма групами істотних умов. Таким чином, відмінність полягає в тому, що для непередбачених у Цивільному кодексі України та в інших законах договорів не діє правило про визнання істотними для них умов, які визнаються відповідним чином законом.

3. Розглянемо тепер питання щодо істотних умов договорів про передачу технологій, які закріплені в Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій».

У статті 16 цього Закону зазначено наступні вісімнадцять істотних умов договору про трансфер технологій: (1) перелік складових технологій, що передаються (з визначенням їх функціональних властивостей та гарантованих показників); (2) ціна технологій чи розмір плати за їх використання; (3) строки, місце та спосіб передачі об'єктів технологій; (4) умови передачі технічних знань, необхідних для мон-

тажу, експлуатації та забезпечення функціонування обладнання, придбання чи оренди, монтажу і використання машин, обладнання, комплектуючих та матеріалів; (5) ліцензія та її умови на використання технологій та їх складових; (6) територіальні обмеження (заборона використовувати передані за договором технологію, її складові на території, не передбаченій у договорі); (7) обмеження галузі застосування технологій та їх складових; (8) порядок надання субліцензій на складові технології третім особам (у разі потреби включення третіх осіб у технологічний процес виробництва продукції), крім випадків передачі прав на використання знаків для товарів і послуг, комерційних (фірмових) найменувань, з визначенням обмежень права на використання технології та її складових, включаючи обмеження кола осіб, яким дозволено використовувати складові технологій і мати доступ до інформації про них; (9) умови передачі прав на ноу-хау, техніко-економічні обґрунтування, плани, інструкції, специфікації, креслення та інші інформаційні матеріали про технології та їх складові, які необхідні для ефективного їх використання, включаючи обмеження, пов'язані з умовами збереження конфіденційності інформації про технології та їх складові під час їх використання; (10) умови проведення робіт з удосконалення технологій та їх складових і порядок надання сторонами інформації про ці вдосконалення; (11) умови надання консультацій та послуг з проектування, асистування та навчання кадрів, які забезпечують реалізацію технологій, і управлінського персоналу особи, якій передаються права на техноло-

гію та її складові; (12) розмір, порядок та умови виплати винагороди за використання технологій, а також вид виплат (разові платежі — паушальні, періодичні відрахування — роялті або інші види виплат); (13) умови страхування технологій та їх складових; (14) відповідальність сторін за порушення умов договору; (15) порядок вирішення спірних питань стосовно виконання умов договору; (16) порядок компенсації витрат, пов'язаних із трансфером технологій, включаючи пристосування технологій та їх складових до умов підприємства, установи, організації, де вони використовуватимуться, навчання персоналу; (17) умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди; (18) обмеження, що стосуються діяльності сторін у разі закінчення строку дії договору, його розірвання або виникнення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили).

Зазначений перелік істотних умов залишає більше запитань, аніж відповідей. Як зазначає О. П. Орлюк, закріплені в цьому Законі істотні умови договору про трансфер технологій відразу ж викликають зауваження фахівців, які спеціалізуються у сфері права інтелектуальної власності та цивільного права, виходячи із положень Цивільного кодексу України та теорії цивільного права взагалі [12]. На нашу думку, при закріпленні цього переліку не було враховано особливостей різних видів договорів, які опосередковують трансфер технологій. Законодавцем в одну групу об'єднано істотні умови, які встановлені іншими законами і є необхідними для договорів різних видів, та звичайні умови.

Однак певні істотні умови, які притаманні одному виду договорів,

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

не можуть визнаватися істотними для іншого виду договорів за своєю природою. Так, деякі із зазначених в Законі про трансфер технологій істотних умов взагалі не можуть міститися в певних видах договорів, адже вони не відповідають змісту останніх. Наприклад, при укладенні договору-лізингу складових технологій права на ноу-хау взагалі можуть бути відсутні в лізингодавця, а тому їх передача апріорі не можлива. Натомість зазначений Закон містить таку істотну умову, як передача прав на ноу-хау, техніко-економічні обґрунтування, плани, інструкції, специфікації, креслення та інші інформаційні матеріали про технології та їх складові, які необхідні для ефективного їх використання, включаючи обмеження, пов'язані з умовами збереження конфіденційності інформації про технології та їх складові під час їх використання (абзац 10 статті 16 Закону про трансфер технологій).

Отже, під час укладення договору про трансфер технологій можлива колізія, пов'язана з тим, що Закон визначає вісімнадцять обов'язкових умов, які необхідно включити до договору обов'язково, однак сторони бажають укласти договір, який, по суті, не може включати в себе всі визначені обов'язкові умови.

Крім того, в цьому Законі законодавець закріпив як істотні умови ті, які відносяться до звичайних. Зокрема, це відповідальність сторін за порушення умов договору, порядок вирішення спірних питань.

Зазначимо, що відсутність у договорі хоча б однієї з істотних умов є підставою для визнання договору неукладеним. При цьому не має правового значення наявність умислу чи вини сторін договору, як і ступінь

виконання ними зобов'язань за договором. Достатнім є лише наявність факту відсутності в договорі істотних умов. Така позиція судової практики підтверджується і п. 17 Роз'яснення Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнанням угод недійсними» [13].

Висновки

З огляду на вищевикладене, вбачається необхідність внесення відповідних змін до Закону про трансфер технологій у частині закріплення переліку істотних умов, який відповідав принципам Цивільного кодексу України та загальним засадам теорії цивільного права.

Так, норму Закону про трансфер технологій, якою закріплені істотні умови, доцільно сформулювати таким чином: «Договори про трансфер технологій повинні містити разом з істотними умовами, які встановлені ст.ст. 1109, 1110, 1113 ЦК України, наступні істотні умови: (1) опис технології, передача прав на яку здійснюється; перелік складових технологій, що передаються (з визначенням їх функціональних властивостей та гарантованих показників); строки дії документів, які посвідчують виключні майнові права на результати інтелектуальної діяльності (патентів, свідоцтв тощо); (2) ціна технологій чи розмір плати за їх використання; (3) строки, місце та спосіб передачі об'єктів технологій; (4) розмір, порядок та умови виплати винагороди за використання технологій, а також вид виплат (разові платежі — паушальні, періодичні відрахування — роялті або інші види виплат)».

Щодо договорів про трансфер технологій, що були створені за рахунок коштів державного та місцевого

бюджетів, істотними умовами окрім вище зазначених, повинні визнаватися: (1) план реалізації технології, який забезпечує практичне застосування (впровадження) технології на території України та досягнення певних економічних і інших показників у результаті її практичного застосування (впровадження); (2) порядок і строки надання звітності про виконання плану реалізації технології особою, яка набула прав на технологію».

Існуючу суперечність щодо істотних умов до внесення відповідних змін пропонуємо вирішувати таким чином. За взаємною домовленістю сторони детально прописують у договорі про трансфер технологій обов'язкові умови, які випливають із суті та предмета договору. Всі інші істотні умови сторони декларують у договорі. ♦

Список використаних джерел:

1. Мейер Д. И. Русское гражданское право (в 2 ч.) / Мейер Д. И. ; [по исправ. и допол. 8-му изд., 1902. Изд. 2-е, испр.]. — М.: «Статут», 2000. — Ч. 1. — С. 163.
2. Советское гражданское право. Ч. 1 / [под ред. В. Ф. Маслова, А. А. Пушкина] — К.: Вища школа, 1983. — С. 407.
3. Луць В. В. Цивільно-правовий договір // Зобов'язальне право. Теорія і практика. Навчальний посібник / За ред. проф. О. В. Дзери. — К.: Юрінком Інтер, 1998. — С. 30-31.
4. Гражданское право : учебник : в 2 т. / [под ред. Е. А. Суханова]. — М.: БЕК, 2003— — Т. 2. — Полутом 1. — [2-е изд., перераб и доп.]. — С. 163-165 / 704 с.
5. Договір у цивільному і трудовому праві : Довідник : 1 частина / [за ред. Ю. С. Шемшученка та Я. М. Шевченко]. — К., 2000. — С. 11-12.
6. Брагинский М. И. Договорное право. Книга первая : Общие положения / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. — [2-е изд.] — М. : Статут, 2005. — 842 с.
7. Май С. К. Очерки общей части буржуазного обязательственного права / Май С. К. — М.: Внешторгиздат, 1953. — 91 с.
8. Иоффе О. С. Советское гражданское право : Т. I / Иоффе О. С. — Л., 1967. — С. 387-388.
9. Новицкий И. Б. Общее учение об обязательстве / И. Б. Новицкий, Л. А. Луцк. — М., 1950. — 148 с.
10. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар : У 2 ч. / [за заг. ред. Я. М. Шевченко]. — К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004— . — Ч. 2. — 2004. — 896 с.
11. Про деякі питання практики вирішення спорів про визнання угод недійсними (за матеріалами судової колегії Вищого арбітражного суду України по перегляду рішень, ухвал, постанов): Оглядовий лист Вищого арбітражного суду України № 01-8/481 від 20.01.2001р. // Вісник господарського судочинства. — 2001. — № 3. — С. 21-24.
12. Орлюк О. П. Коментар до Закону про трансфер технологій / О. П. Орлюк // Інтелектуальна власність. — 2006. — № 10. — С. 72-73.
13. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнанням угод недійсними: Роз'яснення Вищого Арбітражного суду України № 02-5/111 від 12.03.1999 р. // Вісник Арбітражного суду України. — 1999. — № 3.